

Protupješačke mine — etičko razmišljanje

Jef Van GERWEN

Sažetak

Prevelik broj civilnih žrtava zbog masovne rasprostranjenosti minskih polja, povećana primjena protupješačkih mina u civilnim ratovima i oružanim sukobima — kojima pribjegavaju redovne vojske i gerila kao sredstvu nasilja — iziskuje da se dostupni podaci stave u etički okvir. Je li potpuna zabrana i prodaja ovog oružja jedina pravedna alternativa? Bi li selektivna proizvodnja i prodaja određenog tipa mina, ipak, mogla biti dozvoljena i pod kojim uvjetima? Da bi se odgovorilo na ta pitanja, primjenjuju se tri vrste kriterija primjenjene etike: opća načela, sudovi opće korisnosti i zahtjevi opće pravednosti. U praksi se primjenjuju sve tri vrste kombinirano, već prema tome kako jedna drugu upotpunjuju. Zemlje koje sudjeluju u raspravi o zabrani protupješačkih mina trebaju uzeti u obzir etička načela, nadići sebične nacionalne interese i dopustiti da do izražaja dođe i kozmopolitski humanizama.

Uvod

U posljednje vrijeme mnogo je rečeno, s humanitarnog i vojnog gledišta, o legitimnosti primjene protupješačkih mina u oružanim sukobima na raznim područjima u svijetu.¹

1 Vojni izvještaji:

– SAD Department of State, *Hidden Killers. The Global Problem with Uncleared Landmines*, Washington DC, 1993.

– S. Biddle, J. Klare & J. Rosenfeld, *The Military Utility of Landmines: Implications for Arms Control*, Institute for Defense Analyses, Alexandria, lipanj 1994., Document D-1559.

– *Symposium of Military Experts on the Military Utility of Anti-personnel Landmines*, ICRC 10.-12. siječnja 1994., Ženeva.

Humanitarian Reports:

– The Arms Project/Physicians for Human Rights: *Landmines. A Deadly Legacy*. Human Rights Watch, New York, 1993.

– Asia Watch/Physicians for Human Rights/ Handicap International: *La guerre des laches.—Les mines au Cambodge*, svibanj 1992.

– Middle East Watch/Handicap International, *La guerre des laches. — Les mines anti personnel au Kurdistan irakien*, lipanj 1993.

– Physicians for Human Rights: *Hidden enemies. Landmines in Northern Somalia*, studeni 1992.

– ICRC (Red Cross): *Report of the ICRC for the Review Conference of the 1980. UN Convention*, 1994.

Razlozi za raspravu ove vrste su trostruki:

a. Alarmantni porast civilnih žrtava kao posljedica masovne prisutnosti (često neoznačenih) minskih polja u ratnim područjima kao što su, primjerice, Afganistan, Angola, Somalija, Kambodža ili Bosna i Hercegovina.

b. Povećana primjena protupješačkih mina u građanskim ratovima i unutarnjim sukobima, jednako sa strane regularnih vojski kao i gerilskih ustaničkih pokreta, gdje služe kao sredstvo terora.

c. Nadolazeća revizija Konvencije UN iz 1981. godine koja je namjeravala ograničiti primjenu protupješačkih mina.²

Ovaj članak ne želi ponavljati ili uopćavati činjenice sadržane u dokumentima. Cilj mu je dostupne podatke razmotriti s etičkoga stajališta, kako bismo dali odgovor na pitanja: koji se vid javne regulacije moralno zahtijeva da bi se negativni učinci ove vrste oružja sveli na najmanju moguću mjeru? Je li potpuna zabrana ovog oružja jedina opravdana alternativa? Bi li selektivna proizvodnja i primjena nekih protupješačkih mina bila dopuštena, i pod kojim uvjetima?

Tipovi etičkih kriterija

U slučajevima primjenjene etike, koriste se tri tipa kriterija: opća načela, sudovi opće korisnosti i zahtjevi opće pravednosti. U praksi sve kriterije treba primjenjivati povezano, jer jedan drugoga nadopunjuje. Zbog analitičke jasnoće svakog ćemo posebno opisati.

Opća načela koja se odnose na primjenu oružja sadržana su u takozvanom *ius in bello* moralnim pravilima koja utvrđuju ponašanje u ratu.³ Dva su temeljna kriterija važna u ovom kontekstu: kriterij *nediskriminacije* i kriterij *proporcionalnosti*.

Nediskriminacija se odnosi na cilj oružja ili, izrečeno gospodarstvenim rječnikom, na njegovu učinkovitost: eliminira li oružje napadača bez kolateralnih šteta koje se nanose drugim osobama? Čini li razliku između

2 »United Nations Convention on Certain Conventional Weapons which may be deemed to be excessively injurious or to have indiscriminate effects«, *Inhumane Weapons Convention*, Ženeva, 10. listopada 1980., (53 potpisnika, 37 ratifikacija). Konvencija sadrži tri protokola — o fragmentima koji se ne mogu otkriti, o minama, i o zapaljivom oružju. Mi smo se ovdje usredotočili na Protokol II. (Protokol o protupješačkim minama) na zabranu ili zabranu primjene mina, eksplozivnih naprava i drugih sredstava, *Convention*, 1994.

3 *Ius in bello* (pravo u ratu) treba se razlikovati od *Ius ad bellum* (pravo na rat) koje se odnosi na ispravnosti ili pogrešnosti odluke započeti rat. Suzdržat ću se od rasprave o ovom predmetu jer nas ovdje ne zanima opravdanost nekog konkretnog rata, mi se usredotočujemo na opravdanost primjene (proizvodnje i prenošenja, itd.) pojedinih vrsta oružja u ratu. Vidi, također, Bryan Hehir, »Landmines: A political — Moral Assessment«, *Symposium of the Centre for International Health and the Council on Foreign Relations*, New York, 29. travnja 1994.

savezničkih i neprijateljskih snaga te između vojnih i civilnih žrtava? Šteti li jednako civilima i okolišu koliko agresoru, ili čak i više?

Proporcionalnost se tiče odnosa između sredstva i svrhe. Ako i pretpostavimo opravdanost konkretnog ratnog čina (npr. slučaj legitimne obrane od napadača), ostaje pitanje jesu li protupješačke mine prikladno sredstvo za postizanje tog cilja. Jesu li one zlo same po sebi ili samo oblik manjeg zla, nužno sredstvo kako bi se izbjeglo veće zlo? Uključuje li njihova primjena niz negativnih nusposljedica (kolateralni učinci) koje djeluju suprotno dobroj svrsi kojoj bi trebale poslužiti?

Ova načela priznaje međunarodno pravo kao uobičajeni humanitarni zakon. Kao takvi su i kodificirani u Dodatnom protokolu iz 1977. godine a odnose se na zaštitu žrtava unutarnjih oružanih sukoba. Isto čini i Rezolucija Generalne skupštine UN br. 2444 koja ističe i tumači pojmove *proporcionalnosti* i *nediskriminacije*.

Proporcionalnost: Vojne potrebe se moraju obzirati na humanitarno razmišljanje kad oružje uzrokuje »suvišne ozljede ili nepotrebne patnje«.

Nediskriminacija: Sukobljene strane moraju sve učiniti kako bi zaštitile civilno stanovništvo od posljedica neprijateljstava, i zato se od njih zahtijeva da primjene borbena sredstva kojima se lako razlučuju civilni od vojnih ciljeva.⁴

Razmišljanja o korisnosti dopunjuju se s općim načelima: počinju od stvarnih prilika imajući pred očima alternative dostupne činiteljima na terenu, odmjeravajući sve njihove negativne i pozitivne posljedice za sve koji su uključeni u sukob (troškovi/prednosti). Počinitelj bi trebao izabrati alternativu s najvećom ukupnom koristi (najveća korist umanjena za troškove) za sve zainteresirane strane. Ovo odmjeravanje posljedica korisno je obzirom na vrednovanje protupješačkih mina, jer čini ravnotežu između primjene te vrste oružja i drugih mogućnosti: jesu li protupješačke mine nenadomjestivo sredstvo u nekim ratnim prilikama ili postoji alternativno sredstvo čiji je cjelokupni učinak korisniji?

Kriteriji globalne pravednosti usmjeruju našu pažnju na dalekosežnije učinke i na opći rezultat primjene nekog proizvoda. Na primjer, pojedini vojni zapovjednik mogao bi osjetiti opravdanost primjene mina u svom neposrednom okruženju ratnog pothvata, ali bi istodobno mogao lako previdjeti dalje posljedice neuklonjenih minskih polja nakon vojnog djelovanja ili posljedice primjene mina neregularnih grupa koje se bore na

4 Dodatni protokoli ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949.: *Additional Protocol I*, u svezi sa zaštitom žrtava internacionalnih oružanih sukoba (posebno vidi članke 35, 37 i 51) i *Additional Protocol II*, u svezi sa zaštitom žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba.

Rezolucija 2444 Generalne skupštine UN od 13. siječnja 1969. o poštovanju ljudskih prava u oružanim sukobima, jednoglasno prihvaćena. Protokol o uporabi mina, pogledaj član 3, 4 i 5 o diskriminaciji i član 6 o proporcionalnosti.

njegovoj strani.⁵ U perspektivi pravednosti promatramo globalnu posljedicu primjene protupješačkih mina s obzirom na međunarodnu zajednicu kao cjelinu, ne gledajući njezinu neposrednu primjenu u stvarnom ratnom okruženju.

Etičko vrednovanje protupješačkih mina

Budući da pokušavamo vrednovati legitimnost primjene određenog tipa oružja, čini se da treba krenuti od vojne korisnosti. Čemu služe protupješačke mine u konvencionalnom načinu ratovanja? Koje bi mjere opreza trebalo poduzeti kako bi se izbjegle zlouporabe ili negativne nusposljedice? Postoji li drukčije oružje kojim bi se postigli isti rezultati?⁶ Drugi će korak biti korak prema široj temi o učincima primjene protupješačkih mina izvan neposrednog okvira regularnih vojski.

Vojna korisnost

Argumenti za. U konvencionalnom vojnom planiranju primjena protupješačkih mina spada u obrambenu strategiju. Protupješačke mine ekonomiziraju ljudsku silu, usmjeravaju napade i povećavaju napadačeve gubitke. Uzrokuju izravna izbacivanja vojnika iz stroja, usporavaju protivnikovu pokretljivost i smanjuju slobodu kretanja napadačkih snaga. Ipak je primjena protupješačkih mina relativna stvar jer se mogu primjeniti i u ofenzivnoj strategiji da bi se zaštitile bočne pozicije dok se napreduje i da bi se onemogućilo neprijateljevo povlačenje.

Drugo, protupješačke mine se često primjenjuju u kombinaciji s drugim vrstama oružja, kao npr. u kombinaciji s protutenkovskim minama, topničkom vatrom, izravnom vatrom i elektro-magnetskim načinom vođenja rata.

Treće, konvencionalno vojno planiranje uzima u obzir kriterije proporcionalnosti i nediskriminacije do određenog stupnja. Namjerno postavljanje mina protiv civilnih ciljeva je nezakonito. Minska polja treba obilježavati, upisivati i dojavljivati savezničkim vojnicima i civilima, kako bi se izbjegle neželjene posljedice i omogućilo naknadno razminiranje. Ovlast postavljanja mina mora biti dostatno centralizirana (npr. na razini korpusa i ne smije biti delegirana niže od bataljonske razine komande u SAD vojsci) da bi se izbjeglo kaotično postavljanje i neusklađenost.

5 Pogledaj npr. slučaj spomenut u *Landmines, A Deadly Legacy*, nav. dj., str. 287–288.

6 U ovom ću se članku, zbog jasnoće, ograničiti samo na raspravu o protupješačkim minama. Predmet o protutenkovskim minama zaslužuje posebnu pažnju, odvojenu od protupješačkih mina. Neke vrste naoružanja (male bombe, rasprskavajuće bombe, granate koje se raspršuju zrakoplovom, topništvom ili bacačima, koriste se kao protupješačko oružje, i treba ih vrednovati kao i protupješačke mine i eksplozivne naprave (usp. »ostala sredstva«, *Protokol II.* o minama).

Četvrto, primjena nekih vrsta mina i eksplozivnih naprava osuđena je kao »perfidna« i kao takva zabranjena.⁷

Argumenti protiv. Izgleda da se čak i unutar konteksta konvencionalnog načina ratovanja vojne činjenice ne poklapaju s planovima, često su u potpunosti suprotnosti.

Prije svega, obilježavanje i dojavljivanje minskih polja često ostaje pušta želja. Vojske su težile primjeni mina u tolikim količinama i na tako prostranom području da se pokazalo nemogućim otkriti točnu lokaciju mina, a to znači da ih je nemoguće ukloniti i uništiti. Na primjer, 10 godina nakon Falklandskog rata, u kojem su se sukobile britanska i argentinska vojska, široko područje Falklandskih otoka ostaje nedostupni teritorij zbog nesigurne lokacije minskih polja. Velika područja Libije i Egipta još uvijek su pokrivena minskim poljima zaostalim iz Drugog svjetskog rata.

Drugo, budući da je vrijeme dragocjenost, posebno u ratnim prilikama, dugotrajan (ali zato brižljiv) postupak postavljanja mina (ručno, s ispravnim i brižnim bilješkama) često se izostavlja zbog mnogo bržih načina (avionom, raketama ili bacačima). Na taj je način npr. ruska vojska u Afganistanu »posijala« milijune mina po ogromnom prostoru.

Treće, vojni zapovjednik na terenu često ne raspolaže dostatnim podacima potrebnim za postizanje prave ravnoteže svih relevantnih troškova i koristi postavljanja mina. Pa čak i ako odvaguje rizik za civile i neposrednu vojnu korist, hitnost prilika će ga navoditi da potcijeni vjerojatnost i veličinu štete koja će se pokazati u daljoj i neizvjesnoj budućnosti. On ima na umu neposrednu opasnost za svoje vojnike. Zbog toga će vojne prosudbe na terenu biti sklone zanemariti i potcijeniti posljedice od mina koje ostaju aktivne dugo nakon pojedinog vojnog djelovanja.

Četvrto, dok je postavljanje protupješačkih mina jeftino (u cijeni postavljanja, radnoj snazi i materijalu) njihovo je uklanjanje ili uništavanje mnogo skuplje. Od stotinu pa do tisuću puta su veći troškovi uklanjanja i uništavanja od troškova proizvodnje i postavljanja. Osim toga vlade su bile spore u organiziranju zahvata razminiravanja, posebno kad su njihove vojske vodile »obrambene« bitke izvan područja vlastite zemlje.

Peto, čini se da je klasična legitimnost postavljanja mina, kao defenzivne taktike, sve više upitna, čak i unutar striktnog konteksta vojne strategije. Razlika između defenzivnog i ofenzivnog načina ratovanja postala je više teoretska. Moderne vojske pokušavaju izbjeći ukopanost na stalno područje, primjenjujući mješavinu ofenzivne i defenzivne taktike. Što više, uz angažman s vrlo mehaniziranim kopnenim načinom ratovanja (prikladno mjesto za postavljanje mina) vojske su zauzete u mnogo drugih

7 Podmukla oružja, zavode protivnika u vjerovanje da će se zaštititi: npr. nije dozvoljeno miniranje zgrada i sredstava Crvenog križa, postavljanje eksplozivnih naprava u vjerske objekte, dječje igranke, životinje ili leševe, itd. (vidi *Protokol II.*, čl. 6).

tipova borbi u kojima bi mine mogle imati daleko manju korisnost. Kad se netko poželi prošetati oko svojih vojnih snaga, postaje žrtva vlastitog jučerašnjeg minskog polja: broj slučajeva (bratoubojstava) usporedno raste.⁸

Zaključci. Zbog svih tih negativnih učinaka, vojska je tragala za mogućim nadomjescima. Čini se da se u ovome mišljenja stručnjaka jako razilaze. Neki izvještaji, kao što je, primjerice, onaj sačinjen na Simpoziju Međunarodnog komiteta Crvenog križa (ICRC) u siječnju 1994. godine, došli su do zaključka »da vojnici ne smatraju alternativne sustave pouzdanima«. ⁸ Tradicionalne zamjene minama kao što su rovovi, žičane prepreke, opkopi napunjeni vodom, topništvo i zrakoplovstvo će preuzeti neka od djelovanja mina, ali ne sva, pa i tada uz izuzetno visoke troškove. Zato, u slučajevima kad mine nisu dostupne, proizvode se i primjenjuju improvizirane eksplozivne naprave. Zbog toga, da bi se smanjili neželjeni gubici i ranjavanja te povećao razlikovni značaj mina, vojnici zagovaraju uvođenje samouništavajućih ili samoneutralizirajućih mina.

Drugi izvještaji, kao npr. Izvještaj instituta za analizu obrane, zastupa drugo gledište. Uz tradicionalne alternative, testirali su učinkovitost različitih vrsta topništva (howitzers) i sustave izravne vatre (tenkove M1 i M2 Braedly vozila) i zaključili da bi zamjena mina bila skupa ali moguća. Zbog toga ne razmišljaju o mogućnosti nametanja oštrijeg nadzora primjene protupješačkih mina, pa čak ni u okruženju vrlo jakih mehaniziranih sukoba: »Ovi zaključci navode na pomisao da zabrinutost za izgubljenju vojnu korisnost u sukobu velikih razmjera ne zatvara mogućnost neke vrste nadzora nad ovim oružjem. Da bi se izbjeglo dalje razmišljanje o nadzoru ovog oružja, bit će potrebne vrlo visoke pretpostavke i preduvjeti vojne korisnosti protupješačkih mina. Osim toga, vojna korisnost mina koja bi spriječila dalje razmišljanje o nadzoru, morala bi uključiti vrlo zahtjevne pretpostavke s obzirom na narav budućeg načina ratovanja. Pretpostavke su takve da će ih biti teško podržati.« ⁹

Zato je vrednovanje vojne korisnosti, čini se, beskonačnije nego to predlažu vojni stručnjaci i stručnjaci pojedinih vlada i humanitarnih organizacija. Znači li to da su protupješačke mine samo drukčiji vid staromodnog, loše osmišljenog oružja za regularno vođenje rata kao što su to, npr. dum–dum meci ili bojni otrovi? Ali prije nego dođemo do takvog zaključka, moramo pogledati širu sliku koja nadilazi okvire vojne korisnosti kako bismo imali u vidu i nekonvencionalno vođenje rata, trgovinu oružjem i civilne žrtve. Ova će šira slika određivati vojno prosuđivanje.

8 ICRC Symposium, *nav. dj.*, str. 45.

9 Biddle a. o., »The Military use of Landmines«, IDA Document D–1559, str. 70–71. To je potvrdio pukovnik Richard Johnson, *Project Manager mines SAD, Landmines: A Deadly Legacy*, str. 334. Koliko sam mogao zaključiti, na temelju dostupnih podataka, čini se da postoji razlika u mišljenju između američkih i britanskih vojnih stručnjaka o toj stvari; stručnjaci SAD, čine se, otvoreniji zabranama.

Šira slika

Dvije vrste događaja utječu na promjenu gledišta koje je prethodno izneseno, a to su: učestalost unutarnjih ratova između nekonvencionalnih snaga s uvidom u neizravne štete koje se nanose civilnom stanovništvu i područjima na kojima se sukobljava.

Mine, oružje terora. U načelu, korištenje i prodaja oružja regulira se zakonom. U demokratskim državama korištenje, proizvodnja i prijenos oružja nije samo privatna stvar. Oružje je javno dobro, namijenjeno korištenju, prodaji i stvaranju zaliha, ali jedino pod nadzorom zakonite državne vlasti. Vojni zapovjednici podložni su izabranim vođama i propisima državnog i međunarodnog prava. Dopuštenja za proizvodnju i izvoz oružja daju se samo državama koje poštuju te iste zakonske odredbe.

U stvarnosti to izgleda drukčije. Protupješačke mine su jeftine i razmjerno jednostavne za proizvodnju, pa ih mnogo država proizvodi u ogromnim količinama. Nakon Drugog svjetskog rata, oko 100 proizvođača u 48 različitih država proizvelo je i prodalo oko 400 milijuna mina. Polovica od toga raspršena je po terenu. Oko 100 milijuna neeksploziviranih mina, raspršenih u 62 države, još nije razminirano. Korištenje mina nije ograničeno samo na ratovanje regularnih vojski. Zbog umnažanja vojnog materijala (glavni proizvođači nisu samo velesile kao SAD, bivši Sovjetski Savez i Kina, nego i Italija, Francuska, Engleska, Švedska, Španjolska, Vijetnam, bivša Jugoslavija, bivša Čehoslovačka, Južna Afrika, Izrael, Indija, Pakistan, Brazil, Čile, Meksiko, sjeverna i južna Koreja, Iran i Irak), kao i zbog uključivanja regionalnih sukoba u opću strategiju hladnog rata, protupješačke mine isporučivane su svim vrstama pobunjeničkih snaga, širom zemlje, bez obzira na internacionalne i nacionalne zakone. Talijanske mine, primjerice, osamdesetih godina, isporučivane su u velikim količinama Iraku i Iranu, a sada se koriste protiv kurdskog naroda unutar iračkog teritorija.

Protupješačke mine postale su omiljeno oružje siromašnog čovjeka ili siromašne strane u sukobu, razmjerno jeftine i jednostavne za rukovanje, koriste se kao sredstvo terora protiv nadmoćnog i bolje opremljenog protivnika. Ako se takve mine neorganizirano postavje po najrazličitijim mjestima, bez dužnih oznaka, bez obzira prema civilnom stanovništvu i njihovim dobrima, neprijatelju se iz ruku uzima nadzor velikih prostora, a prednost tehnološke i ljudske nadmoći postaje zanemariva. Široka rasprostranjenost mina u Angoli, Somaliji, Mozambiku, Kambodži ili u Bosni jasan je primjer takve pojave.

Civili najviše plaćaju. U perspektivi terora, osnovna razlika između izravnog nanošenja štete civilima (koju uvijek treba isključiti) i neizravnog (u nekim slučajevima dozvoljene kao manje zlo) vrlo je nejasna. U mnogim regionalnim sukobima civili i njihova prirodna bogatstva postali su izravne mete svih strana u sukobu u beznadnoj situaciji očajničkog rato-

vanja u kojem nema poštivanja humanitarnih pravila ni međunarodnog prava. U drugim okolnostima civili su postali nenamjerne žrtve dugotrajnih ratova zbog kojih su se izbjeglički logori i borbene linije godinama premještali. U oba slučaja opća posljedica, s obzirom na civilno stanovništvo, ostaje ista.

Svakog mjeseca širom svijeta oko 800 civila biva ubijeno, a 450 teško ranjeno.¹⁰ Samo u Kambodži ubijeno je 62 000 ljudi. U ranjenika je bilo i takvih povreda da su bile potrebne i po dvije amputacije. Udio amputiranih u ukupnom stanovništvu jasno ukazuje na veličinu problema. Dok prosječni omjer u zemljama u miru (kao npr. SAD i Francuska) iznosi 1 prema 22 000, u Kambodži je taj omjer 1 prema 236, (30 000 amputiranih), 1 na 470 u Angoli (25 000), 1 na 659 u Somaliji (23 000), 1 na 1100 u Ugandi, 1 na 1862 u Mozambiku, i 1 na 2500 u Vijetnamu.

Pored šteta učinjenih unesrećenim ljudima, mine imaju još razorniji učinak na pučanstvo i njegovu okolinu. Veliki prostori plodnih polja i pašnjaka, na neodređeno vrijeme nisu sigurni u korištenju. Izbjeglice se ne mogu sigurno vratiti svojim kućama i svom normalnom životu. Umjesto toga pučanstvo odlazi na strogo ograničena i slabo očišćena područja. Mjesne zajednice su prisiljene pomagati i integrirati sve veći broj hendikepiranih osoba zajedno s njihovim obiteljima.

Svi ti čimbenici združeni zajedno priječe obnovu društvene infrastrukture, ne samo za vrijeme neprijateljstva, nego i dugo vremena nakon njezoga završetka. Izbjeglice su često primorane ostati u izgnanstvu, pa i nakon službenog pokretanja mirovnih procesa.

Zaključak

Zbog toga, svaki nepristran promatrač koji uzme u obzir tu širu sliku, mora doći do zaključka da korištenje i izvoz protupješačkih mina dosadašnjim propisima nisu primjereno regulirani i da se ne mogu ograničiti kontekstom vojne korisnosti u konvencionalnom načinu ratovanja. Primjenom protupješačkih mina granice regularnog ratovanja pomiču se već tijekom nekoliko desetljeća što je dovelo do velikih i nekontroliranih zloporaba, najčešće na štetu nevinoga stanovništva.

Može li se ovaj trend zaustaviti i dovesti do potpune zabrane po kratkom postupku? Čini se da će to ići vrlo teško zbog sljedećih razloga:

- visoka cijena zahvata razminiravanja;
- ograničena dostupnost novog tipa samouništavajućih mina;
- vjerojatni razvoj i širenje mina koje se ne mogu otkriti.

10 To su vrlo konzervativne procjene američkog Crvenog križa; *Handicap International* spominje brojke od 1400 ubijenih i 780 ranjenih svakog mjeseca širom svijeta; Američki State Department računa s općom procjenom od oko 600 nesreća mjesečno. Pogledaj IDA-dokument, str. 3, i *Greenpeace Magazine* 2/1994. (VI), str. 4.

Zbog toga, uvođenje opće međudržavne zabrane protupješačkih mina, uključujući njihovu proizvodnju, gomilanje, prodaju i primjenu, čini se da ostaje jedina mogućnost za poboljšanje općih prilika. Prije nego se osvrnemo na posljedice ovoga zaključka, promotrimo, ipak, najprije maloprije navedene čimbenike koji taj zaključak mogu samo potvrditi.

Potrebni naponi, nedostatni i spori

Već smo primijetili da se čak i u okviru konvencionalnog načina ratovanja, uvjeti za uspješno čišćenje mina, u praksi ne ostvaruju. Nakon Drugog svjetskog rata i ratova na Falklandu i u Zaljevu, velike kopnene i morske površine, ostale su neočišćene. To još više vrijedi za slučajeve gdje su se vodili nekonvencionalni i civilni ratovi, koji su iza sebe ostavili ogroman broj mina postavljenih bez reda svuda po terenu. Teoretski gledano, sve bi se te mine mogle očistiti zajedničkim naporima svih zainteresiranih strana. Ali u praksi možemo samo promatrati kako sadašnji naponi ostaju daleko ispod konačnog cilja. Tomu su glavni razlozi:

a. Po sadašnjim pravilima međunarodnog zakona, međunarodna zajednica ne može prisiliti sukobljene strane odgovorne za postavljanje mina da ih uklone ili unište; može ih pozvati da toj zadaći posvete dužnu pažnju. Štoviše, u nekoliko navrata se dogodilo suprotno, plaćani su privatni proizvođači da uklone one iste mine koje su proizveli i prodali, i tako su dvostruko zarađivali.

b. Razminiranje je vrlo skup zahvat jer zahtijeva puno novaca i vremena. Korištenjem metalnih detektora, skupina od tri osobe za sat vremena može pregledati 40 četvornih metara terena. Kako se neke vrste mina ne mogu otkriti metalnim detektorima, ili zbog neravnog terena (ili prekrivenog metalnim česticama), razminiranje se često nastavlja golim rukama, što dalje usporava napore. Skupina od 30 stručnjaka, koja je nedavno radila u Kambodži, mogla je očistiti 1100 m² na dan. Smatra se da jedna osoba može dnevno očistiti u prosjeku između 20 do 50 četvornih metara terena. Snagama koje su trenutno raspoložive za čišćenje, trebalo bi stotine godina da bi očistile svu miniranu površinu u Kambodži uz prosječnu cijenu od tisuću dolara po uklonjenoj mini. Takva cijena nadilazi mogućnosti jedne zemlje. Samo usklađeni međunarodni naponi mogu postići značajnije rezultate ali i oni nakon dugotrajnog sustavnog posla.

Osim toga, ne smijemo zaboraviti da sami zahvati razminiranja uzimaju i visoku cijenu u ljudskim gubicima; kao normalan rizik prihvaća se prosječno jedan mrtav i dvojica teško ranjenih na 5000 uklonjenih mina.

Samouništavajuće mine: idealno kompromisno rješenje?

S obzirom na gore spomenute posljedice uporabe mina, mnogi vojni stručnjaci i njihove vlade predlažu da se prihvati ograničena zabrana uobičajenih vrsta mina, a da se dopusti dalji razvoj i primjena samouništavajućih mina: »Ako se uzmu u obzir humanitarni razlozi i visoka cijena čišćenja mina, samouništavajući mehanizmi postaju vrlo poželjni i napokon

financijski prihvatljivi.«¹¹ Samouništavajuće mine koje imaju ugrađen vremenski mehanizam, eksplodiraju u programirano vrijeme i prihvatljivije su od samoneutralizirajućih koje samo onemogućuju detonaciju, a minu ostavljaju netaknutu. Zbog neizbježnog rizika moguće neispravnosti i stalne neizvjesnosti s obzirom na vrijeme, samoneutralizirajuće mine će predstavljati ozbiljan problem razminiranja.

Jesu li samouništavajuće mine moralno prihvatljivo rješenje? Postoje dva prigovora:

a. Nesigurnost s obzirom na odgođeno vrijeme između postavljanja i samouništavanja mine. Budući da mine ne bi ostajale aktivne u zemlji na neodređeno vrijeme, što je pozitivan vid, vojni stručnjaci se zalažu za jednu godinu odgode kod rasprskavajućih mina, i još duže vrijeme za ručno strateški postavljene mine. Zbog toga je moguć nesrazmjer i neselektivnost primjene jednak kao i do sada.

b. Čimbenik gospodarskih troškova. Uvođenje novih i skupljih vrsta mina mnogim proizvođačima otvara nova tržišta, a dobro financiranim vojskama mogućnost nabavke novog oružja. To će, također, otežati postojeće sukobe interesa između Sjevera i Juga. Sukob je već prisutan u raspravama o nadzoru mina, jer većina razvijenih država, raspravu o nadzoru mina drži asimetričnom pogodbom, što potkrepljuju tvrdnjom da se njima predlaže prihvaćanje zabrane oružja kojega ne zloporabe regularne vojske na Sjeveru, nego neregularne snage na Jugu. Na taj način troškovi i dobit trgovine nisu recipročni, prednost bi bila većim dijelom u korist Juga: »U tradicionalnom nadzoru naoružanja, od država se redovito traži da smanje vlastite vojne snage u zamjenu za odgovarajuće smanjenje kod neprijateljske strane koja im direktno prijeti. Cilj ovog nadzora smanjuje prijetnje pri čemu je lako usporediti čega se netko odrekao, a što je dobio.

S druge strane, kad je riječ o nadzoru protupješačkih mina, od SAD se traži da smanje ili ograniče vojnu moć kako bi pomogli da se veća pažnja posveti humanitarnom problemu, problemu kojega niti smo stvorili niti se koristili njegovim rješavanjem, kao što je slučaj s mnogim drugim državama.«¹²

Ova primjedba ne odražuje punu istinu s obzirom na problem jer odvaja ulogu trgovanja između vojski Sjevera i Juga, od angažmana sjevernih regularnih vojski u sukobima na Jugu kao i od nesposobnosti regularnih vojski da žive u skladu s vlastitim standardima kad je riječ o primjeni mina – ali daje važan uvid s obzirom na političku ravnotežu interesa u međudržavnim odnosima.

11 ICRC Symposium, *nav. dj.*, str. 48.

12 IDA–Document, str. 8.

Razvijene države (ne samo SAD, nego i države NATO pakta, i druge kao npr. Australija), drže sadašnje prilike nadzora trgovanja oružjem asimetričkim u korist Juga. Ograničena zabrana koja bi dopuštala jedino samouništavajuće mine, omogućila bi tim državama ponovo preuzimanje inicijative u proizvodnji i primjeni novih mina. Države u razvoju, s druge strane, neće rado prihvatiti takvu inicijativu (pod izgovorom humanitarnih razloga), i nastaviti će koristiti jeftinije i lako nabavljive mine tradicionalnog tipa.

Tako bi normativno uvođenje samouništavajućih mina vjerojatno dovelo do nerješivog sukoba između Sjevera i Juga, bez ikakvog napretka u nadzoru mina. Ova je rasprava također pokazala, kako je potrebno dotaknuti predmet na pravoj razini tj. usredotočiti se na zauzetost za globalnu odgovornost koja treba biti iznad »realističke računice« nacionalnih interesa. U našem zaključku ponovo ćemo se vratiti spomenutom pitanju.

Mine koje se ne mogu otkriti: krajnji teror

Dok se raspravljalo o mogućem pomaku prema korištenju samouništavajućih mina, na terenu se dogodio stvaran pomak u primjeni mina: zbog smanjene uporabe metala u proizvodnji (npr. plastične mine), te naprave se teže otkrivaju. Nova generacija oružja postavila se između onih koji su pokušavali smanjiti mogućnost otkrivanja starim načinom pronalazjenja metala i onih koji pronalaze nove metode otkrivanja (infra crvenim zrakama itd.).

S moralne točke gledišta ovaj novi razvoj potvrđuje opći zaključak da ograničena primjena protupješačkih mina više ne predstavlja pouzdanu alternativu. Čak ako i neki vojni stručnjaci izjavljuju da ne postoji vojna potražnja za minama koje se ne mogu otkriti, i zahtijevaju međunarodnu regulaciju koja bi obvezala proizvođače da npr. dodaju metalni prsten svim vrstama mina, drugima će cilj napretka biti u tom da otkriju savršeno skrivene mine i zato će se protiviti svakoj regulaciji takvog tipa.¹³ Zbog toga širenje po cijeloj zemlji mina koje se teško otkrivaju, pomaže daljem poticaju da se izglasa široka zabrana ovoj vrsti oružja.

Opći etički zaključak

U svjetlu dostupnih podataka, dolazimo do zaključka da jedino potpuna zabrana protupješačkih mina, predstavlja moralno obranjivu alternativu i to zbog sljedećih razloga:

– svjesni vojne korisnosti tih sredstava i kad se uzmu u obzir promjene u strategiji i nabavljanju alternativnog oružja, zapazili smo da to oružje nije nezamjenljivo;

13 Razna razmišljanja o tom predmetu mogu se naći u: *Landmines, A Deadly Legacy*, str. 342. i ICRC Symposium, str. 48.

- opće prihvaćena načela protiv nediskriminacije i proporcionalnosti, iako prisutna u vojnoj doktrini u praksi se ne poštuju, ni u konvencionalnom, ni u nekonvencionalnom načinu ratovanja;
- sve veća prodaja mina stranama u teritorijalnim ratovima stalno smanjuje vjerojatnost nadzora tog oružja;
- usavršavanje samouništavajućih mina i mina koje se teško otkrivaju, ne jamči nikakvu viziju stvarnog napretka u ograničavanju uporabe;
- opća šteta učinjena civilima, okolini i privredi na ogromnim površinama, predstavlja nedopustiv teret pogođenom narodu;
- zahvati razminiravanja nikad neće moći ići ukorak s nekontroliranim postavljanjem, osobito zbog trenda do kojega je došlo.

Politika prijedloga s obzirom na protupješačke mine

Konačno, etička refleksija bi morala potaknuti neke legalne i političke stavove o uvođenju zabrane protupješačkih mina. Etička refleksija ne može djelovati kao nadomjestak zakonitom i političkom ispitivanju. Ona se mora suočiti s pitanjima praktičnosti: postoji li stvarna mogućnost zabrane oružja koja bi dala rezultate, za sve strane, bolje od dosadašnjih? Raspoložemo li stvarnim sredstvima za postignuće tog moralnog cilja? Koje su to zapreke netehničke prirode, koje bi mogli nadići moralnim rješenjem i potporom? Sljedećim ćemo odlomakom pokušati odgovoriti na ta pitanja.

Presedani potpune zabrane

Prije svega, zabrana protupješačkih mina ne bi bila prva takva zabrana u međunarodnom zakonodavstvu. Postoji nekoliko prijašnjih zabrana kao npr. Santpetersburška deklaracija (1868.), sporazumi u Hagu (1899., 1907.), ženevski protokol o korištenju otrovnih plinova (1925.), konvencija o biološkom oružju (1972.). Kasnija konvencija npr. zabranjuje ne samo korištenje nego i proizvodnju, stvaranje rezervi i prenošenje te kategorije oružja. Zabrana protupješačkih mina uklopila bi se u tu istu tradiciju.

Osim toga već postoji zamišljen okvir za to. Naime, »UN–ova konvencija o zabranama ili ograničenjima korištenja nekih konvencionalnih oružja, koja se smatraju teško ranjavajućim ili imaju nediskriminatorne učinke (1981.). Drugi protokol ove konvencije izričito se odnosi na »zabrane ili ograničenja korištenja mina, eksplozivnih klopki ostalih sredstava«. Konvencija će, uključujući i protokole, biti predmet revizije u g. 1995.

Zakonski prijedlozi

Drugi protokol bi mogao, a po našem mišljenju i trebao, biti tako usklađen da sadrži sljedeće elemente:

a. Umjesto da dopusti ograničenu primjenu protupješačkih mina, čim se za to ispune neki uvjeti (npr. da se mogu otkriti, samouništavanje),

protokol bi morao s točno određenim datumom zabraniti svaku proizvodnju, korištenje, stvaranje zaliha i prijenos protupješačkih mina;

b. Protokol bi trebao uključiti i one vrste oružja koje imaju isti cilj kao i mine i eksplozivne naprave. Kategorija bi druga sredstva morala izričito spomenuti;

c. Protokol treba uključiti podršku za prijelazne mjere kao što su moratoriji država na izvoz mina, zahtjeve da skladišta budu popisana kako bi se postojeće mine mogle uvijek otkriti;

d. Protokol treba uvesti oblike provjere koji bi dopustili međunarodno registriranje zaliha postojećih mina, provjeru na licu mjesta od strane predstavnika UN, i međunarodne sankcije;

e. Protokol bi trebao uspješno regulirati pravednu raspodjelu troškova cjelokupnog razminiravanja, koje je neophodno da bi se obnovila sigurnost narušena miniranjem površina razasutih po zemljinoj površini. Teret razminiravanja trebalo bi podijeliti proporcionalno nacionalnom dohotku država, i prema prošlom sudjelovanju predstavnika istih država (vojske i privatnih poduzetnika koji su izvozili pod javnim licencama) u prijenosu i korištenju protupješačkih mina u datom području.

Osnovno pitanje

Ove izričitije preporuke odnose se na osnovno premještanje naglaska u međunarodnim odnosima a to je osnovni moralni sadržaj svega raspravljanja: jesmo li kao građani globalne zajednice spremni preuzeti odgovornost za sve posljedice svojih čina?

Ako jesmo, onda će naš konsenzus s obzirom na protupješačke mine nužno skretati prema potpunoj zabrani, budući da je cijena štete nanese nevinima i cijena razminiravanja puno veća od prednosti vojne korisnosti.

Ali ako nastavimo razmišljati i živjeti u pojmovima takozvanog političkog realizma, isticat ćemo »asimetrični« karakter rasprave, u kojoj ljudi iz bogatih zemalja mogu malo dobiti (solidarnost s unesrećenima izvan granica te zemlje ne smatra se korišću u tom pogledu). Istimat ćemo suverenitet i prava nacionalnih država i njihovih vojski da primjene sve vrste dostupnog oružja kako bi zaštitili svoje lokalne interese.¹⁴ Uz takvo gledanje na stvari, neće biti neposrednog poticaja (kao što je to npr. slučaj kod nuklearnog oružja) da se zabrana prihvati.

Zbog toga izbor za ili protiv zabrane mina, postaje u biti izbor između kozmopolitskog humanizma nasuprot nacionalnom interesu. Kao etičar odgovoran sam istaknuti tu točku, nadajući se da će sudionici u raspravi o reviziji Konvencije biti svjesni šire dimenzije tog problema.

(Prijevod p. S. Kušan)

¹⁴ Brian Hehir ukazuje na opasnost s obzirom na politički prijedlog SAD da se podrži moratorij na izvoz protupješačkih mina uz zadržavanje prava na posjedovanje i primjenu u vojsci SAD; B. Hehir, *nav. dj.*, str. 23.

ANTY-INFANTRY MINES — ETHICAL THINKING

Jef Van Gerwen

Summary

Alarming increase of civilian casualties as a result of massive presence of mine fields, increased use of anti-personal landmines in civil wars and internal conflicts — both by regular army and by gerilla as an instrument of terror — calls for putting available data into ethical framework. Is a total ban of these weapons only justifiable alternative or not? Should the selective production and use of some type of anti-personnel mines be permitted, and under which conditions? To answer the question three types of criteria are used in matters of applied ethics: general principles, total utility judgments, and global justice requirements. In practice these three types of criteria are to be used in conjunction, as they complement each other. Countries involved into the discussion on ban of landmines have to consider overcoming national self-interest and let cosmopolitan humanism prevail.